

FARABÎ'NİN SİYASET DÜŞÜNÇESİNDEKİ SİYASET- MUTLULUK-YÖNETİCİ KAVRAMLARININ İNCELENMESİ

Özet

Türkiye Bu çalışmanın amacı bir Türk-İslam filozofu olan Farabî'nin felsefesinde önemli yer tutan toplum-şehir-yönetici teorisini analiz etmektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak Farabî'nin kendi eserlerinden ve Farabî'nin felsefesi üzerine yazılan eserlerden faydalanılmıştır. Farabî'nin yaşadığı çağda İslam dünyasında karışıklık ve kaos hakimdir. Bu dönemde Abbasi İmparatorluğu dağılma dönemine girmiştir Abbasi hakimiyetinin azalması ile İslam dünyasında yeni devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. Farabî ortaya koyduğu toplum-şehir-yönetici teorisyle yeni devletlerin yönetim felsefesinin nasıl olması gerektiğinin izahını yapmıştır. Toplum olmanın ve toplum içinde yaşamının, insanın fitrî özelliği olduğunu vurgulayan Farabî, insanın toplum olmayı gerçek mutluluğu elde etmek için de istediğini belirtmiştir. Farabî siyaset düşüncesinde fazilet ve mutluluk arasında yakın bir ilişki kurmuştur. Gerçek mutluluk, hem bu dünyanın hem de öteki dünyanın bilgisine sahip olmayı gerektirir. Toplumda yaşayan herkes bu bilgilerin tamamına sahip değildir, olamaz. İşte genelde toplumu, özelde ise şehir halkını, sahip olduğu bilgiyle ve onlara öğrettikleriyle gerçek

ULUSLARARASI TÜRK
DÜNYASI
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
INTERNATIONAL
JOURNAL OF TURKISH
WORLD STUDIES
CİLT 6 / SAYI 1 / OCAK
2023

**Sorumlu Yazar
Corresponding Author**

Zeynep YILDIRIM

Arş. Gör., Kütahya
Dumlupınar
Üniversitesi,
zeynep.yildirim@dpu.ed
u.tr
ORCID ID: 0000-0003-
4431-9374

**Gönderim Tarihi
Received**
21.11.2022

**Kabul Tarihi
Accepted**
22.12.2022

Atıf
YILDIRIM, Zeynep,
(2023). "Farabî'nin
Siyaset Düşüncesindeki
Siyaset-Mutluluk-
Yönetici Kavramlarının
İncelenmesi",
*Uluslararası Türk
Dünyası Araştırmaları
Dergisi*, (6/1), 21-44.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

mutluluğa eriştirecek olan kişi ilk başkandır. İlk başkan, her iki dünyanın bilgisine haiz olup vahiyle irtibatlıdır. İlk başkan, faziletli toplumun ilk kurucusudur. Farabi geliştirdiği siyaset teorisiyle bu anlamda yeni devletlerin yöneticilerine ve halkına bir öneri sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Mutluluk, Yönetici.

EXAMINATION OF THE CONCEPTS OF POLITICS-HAPPINESS-MANAGEMENT IN FARABI'S POLITICAL THOUGHT

Abstract

The aim of this study is to analyze the theory of society-city-manager, which has an important place in the philosophy of Farabi, a Turkish-Islamic philosopher. In the study, using the qualitative research method, Farabi's own works and the works written on Farabi's philosophy were used. In the age of Farabi, confusion and chaos prevailed in the Islamic world. In this period, the Abbasid Empire entered a period of disintegration and with the decline of Abbasid domination, new states began to emerge in the Islamic world. Farabi, with his theory of society-city-manager, explained how the management philosophy of new states should be. Emphasizing that being a society and living in a society are the natural characteristics of human beings, Farabi stated that humans want to be a society in order to achieve real happiness. Farabi has established a close relationship between virtue and happiness in his political thought. True happiness requires knowledge of both this world and the next. Not everyone living in the society has all of this information, it cannot be. The first president is the person who will bring real happiness to the society in general, and the people of the city in particular, with the knowledge he has and what he teaches them. The first president has knowledge of both worlds and is connected with revelation. The first president is the first founder of the virtuous society. In this sense, Farabi presented a proposal to the rulers and people of new states with his political theory.

Key words: Politics, Happiness, Administrator.

GİRİŞ

Türk-İslam felsefesini Farabî ile başlatan düşünce pratikleri oldukça fazladır. Yunan felsefesini İslam dininin öğretileriyle birleştiren ve yeni bir senteze ulaşan Farabî, genelde felsefe disiplininde özelde siyaset biliminde önemli bir yer tutmaktadır. İnsana, topluma ve yöneticiye ilişkin yeni yorum getirmiştir.

Farabî düşüncesine “varlık” kavramını ele alarak başlamıştır. Farabî'ye göre Tanrı; ilk nedendir, hakikatın zirvesindedir ve var olmak için hiçbir şeye ihtiyaç duymaz. Gerçek ve sınırsızdır. Tanrı zaruri varlıktır ama tanımlanamaz. Tanrı kendi kendini bilmek suretiyle sonsuzda yaratır, sonsuzda sonsuz varlık yaratır. Farabî'nin metafizik determinizm metoduyla açıkladığı Tanrı, birdir ve birden yalnızca bir çıkar. Çıkan ilk varlık; ilk akıldır. Bu ilk akıl kendisini mümkün olarak bilir, Tanrı'yı zaruri olarak bilir. O halde iki tür bilgi vardır; aklın kendi bilgisi ve aklın Tanrı'nın bir parçası olması bakımından bilgisi. Aklın kendisini bilmesi zorunlu değilken, aklın Tanrı'yı bilmesi zorunludur (Hülâgü, 1999: 31). Metafizik determinizm metoduyla toplumların ve şehirlerin varlık nedenini açıklayan Farabî için toplumların ortaya çıkması ve şehirlerin var olmasının asıl nedeni, hem aklın kendi bilgisine erişmek hem de Tanrı'nın ve öteki alemin bilgisine ulaşmaktır. Farabî ilk önce toplum halinde yaşamın gerekliliğini ele alır ve insanı, yaratılış amacı olan mutluluğa götürecek toplumun özelliklerine değinir. İnsan mutluluğa her toplumda ulaşamaz. Öyleyse insan nitelikli bir toplumda ve faziletli bir şehirde gerçek mutluluğa ulaşır. İnsanı mutluluğa ulaştıracak şehirlerin yöneticisi önem arz etmektedir. Farabî şehrin ve şehirde yaşayan insanların erdemli hale gelmesi için şehrin ilk başkanına bir takım sorumluluklar vermiştir ve ilk başkanın taşınması gereken nitelikleri belirtmiştir (Oktay, 2019: 976). Bu çalışmada Farabî'nin yaşadığı dönemin genel hatlarıyla değerlendirmesi yapılacak ve sonrasında Farabî'nin düşüncesindeki toplum-şehir ve yönetici kavramını ele alınacaktır.

1.Yaşadığı Dönem ve Farabî

Ebu Nasr el-Farabî el-Türkî bir Türk Filozofudur. Türkistan'ın Farab şehrinde 870 yılında dünyaya gelmiştir. Ataları asker olan Farabî'nin, doğduğu şehir, her ne kadar ilim ve kültür merkezi olan Bağdat'tan uzak olsa da ticaret bakımından canlı ve hareketli bir şehirdir. İlköğrenimini kendi şehrinde yapan Farabî, bir süre kadılık yaptıktan sonra yaklaşık kırk yaşlarında iken Bağdat'a gelmiştir (Küken, 2001: XII). Ortaçağ'da Latin dünyasında Alfarablus veya Abunaser diye bilinen, hayatının büyük bir bölümünü seyahatte geçiren Farabî, kesin bilgi olmamakla birlikte Buhara, Semerkant, Merv ve Belh gibi kendi bölgesinde yer alan bölgelerde ve İran'daki kültür merkezlerinde bulunduktan sonra Bağdat'a ulaşmıştır (Kaya, 1995: 145). Bağdat döneminin önemli bir ilim-kültür şehridir. Atina'da felsefe okullarının tahrip olmasının ardından filozoflar İskenderiye'ye göç etmişlerdir. Fakat İskenderiye'de çıkan yangınların da etkisiyle filozoflar önce Antakya'ya sonra sırasıyla Urfâ'ya ve Harran'a geçmişlerdir. Abbasiler devrinden Harran Okulu'na mensup pek çok filozof Bağdat'a gitmeye başlayınca, Bağdat giderek ilim ve hikmet yuvası haline getirilmiştir. Ebu al Mansur'un Bağdat'ta kurduğu "Beyt ül-Hikme"de (tercüme bürosu) tıp, felsefe, tarih, geometri kitaplarının tercüme yapılmıştır. Süryaniceden, Farsçadan, Yunancadan, Hint ve Habeşî dillerinden yapılan çevirilerle İslam dünyasının etrafında var olan felsefi ve düşünce akımlarının farkına varılmış ve Bağdat'ta önemli fikir adamları yetişmeye başlamıştır. Farabî de bu fikir adamlarından birisidir (Ülken, 1962: 1). Farabî, mantık dersinin yanında, Arapça, musiki, astronomi, tıp ve doğal ilimler öğrenmiştir. Asıl ününü ise, Aristoteles'in mantığa ait eserlerine yaptığı şerhlerle kazanmıştır (Tülücü, 2009: 1).

Farabî'nin yaşadığı dönemde İslam coğrafyası, dünyanın geri kalan kısmına göre oldukça iyi ve zengin durumda olmasına rağmen, İran Milliyetçiliği, Vatikan ve İstanbul merkezli Hıristiyan dünyadan gelen saldırılar ve hilafet merkezinde bulunanların entrikaları ve ihtirasları nedeniyle sıkıntılı bir süreç yaşamıştır. Hilafet merkezi etrafında dönen entrikalar ve liyakatsiz devlet adamlarının elindeki yönetim, Bağdat başta olmak üzere neredeyse önemli diğer şehir merkezlerini ve

bölgeleri güvensiz hale getirmiştir. Eş'arî takipçilerin, Hanbelîlerin, İranlı isyancıların ve farklı mezhep mensuplarının işledikleri cinayetler sebebiyle istikrarsızlık ve güvensizlik sürekli bir hal almıştır. Din adına işlendiği belirtilen ve içinde zulüm ve ahlaksızlık barındıran, toplumda istikrarsızlık-huzursuzluk yaratan saldırılar karşısında ilim adamları rahatsız olmuştur. Farabî'de daha fazla bu kaos ortamında bulunmak istemeyerek Bağdat'ı terk edip Şam'a sığınmıştır (Ulutan, 2000: 91). Hamdanî hükümdarlarından Seyfüddevle tarafından himaye edilen Farabî, 950 yılında Şam'da vefat etmiştir (Çilingir, 2009: 31).

Farabî'nin yaşadığı dokuzuncu ve onuncu yüzyılda İslam dünyasında Abbasi İmparatorluğu zayıflama dönemini yaşamıştır. Abbasi Halifesi Mutaasım'ın ölmesinin ardından gelen halifelerin otoriteleri sarsılmıştır. Bu dönemde İslam dünyasında birçok devlet ortaya çıkmıştır (Hülâgü, 1999: 29-30). Yeni bir "İslam devleti" modeli kurulmak istenmiştir. Fakat kurulan bu yeni devlet sisteminin kendinden önceki hangi devleti tatbik etmesi gerektiği konusu netleşmemiştir (Bayraklı, 1983: 6-7). Her ne kadar Abbasi İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla birlikte İslamî birlik bozulmuş ve devletler çoğalmış olsa da gerek Asya, gerek Ortadoğu, gerek Afrika merkezli İslam dünyası dünya siyasî ve kültürel hareketlerin yoğunluğunu bünyesinde bulundurmuş ve fikir, felsefe, ilim hareketleri ve İslamî ilimler yükselişini devam ettirmiştir (Hülâgü, 1999: 30).

Fikir ve ilim çalışmalarının yoğun olduğu bu dönemde Abbasilerden sonra kurulan-kurulacak yeni devletlerin nasıl olması gerektiği üzerine çalışmalar yapılmıştır. Devlet düzeninin kurulması için siyasî kitapların tercüme faaliyetleri yoğunlaşmıştır. Yeni kurulan bu devletlerin siyasî ve askerî olarak hangi devlet geleneğini takip edeceği konusu netliğe kavuşmuş değildir. O dönemde İslam bölgesinde Bizans ve İran devlet modellerinin etkisi vardır. Bizans devlet modeli, askerî üstünlüğün İslam ordusunda olmasından ve Bizans'ın sürekli yenilmesinden dolayı tercih edilmemiştir. O halde Bizans devlet modeli dışında kalan İran devlet modeli örnek alınabilir hale gelmiştir. Abbasi Devleti, Fars İmparatorluğu'nun toprakları üzerine kurulduğundan siyasî düşünürler, İran'ın siyasî kültürüne

yönelmişlerdir. Abbasi Devleti, yönetimde İran kültüründen yoğun olarak faydalanmıştır. Fakat siyaset ilminin İranlılara ait olduğu meselesi kafaları meşgul ederken, Yunanlıların da siyaset ilminde üstün oldukları anlayışı giderek güçlenmiştir. Siyaset ilminin Farslılara (İran), felsefenin ise Yunanlılara ait olduğu görüşü böylece ortaya çıkmıştır (Bayraklı, 1983: 6-7). Nihayetinde, siyaset ilminde ve felsefesinde hem İran hem de Yunan felsefesini ve ilmini içeren sentez bir anlayış gelişmiştir.

Tam da böylesi bir felsefi ve ilmi bir atmosferin içinde Farabî de bu akımdan etkilenerek, Platon'dan ve Yeni Platonculuk'tan aldığı unsurları, İslam dünyasında Kindî ile başlayan felsefi harekete ve onun şekillendirdiği Meşşâî akıma dahil ederek eklektik bir sistem kurmuştur (Kaya, 1995: 147). Farabî'nin teolojisi, metafiziği, kozmolojisi ve psikolojisi eklektiktir. Farabî, Geç Yunan Felsefesi geleneğinde olduğu gibi; Platonculuk ve Aristotelesçiliğin içine stoacı¹ unsurları da katarak Yeni Platoncu bir yorumlama getirmiştir. Farabî'nin düşüncesinde Platonculuk ile İslam pratik felsefe zemininde birbirleriyle buluşturulmakta ve birbirlerine dönüştürülmektedir (Arslan, 2004: 12-13). Ortaya koyduğu düşünce sistemi ve kazandığı ünle beraber Aristoteles'ten sonra "Muallim-i Sâni" unvanını almıştır (Kaya, 1995: 147). Fârâbî, ontoloji, epistemoloji, ahlak gibi çoğu alanda bir otorite olmasının yanı sıra bir siyaset filozofudur. Yaşadığı toplumun ve içinde bulunduğu coğrafyanın siyasi durumundan etkilenen Farabî, hem Platon'un hem de Aristoteles'in toplumu iyileştirmek ve bireyi güçlendirmek için oluşturduğu toplumsal sistemi, kendi toplumunu anlama, açıklama ve kendi bağlamına adapte etme uğraşına girmiştir (Akman, 2020: 273). Farabî'nin yaşadığı dönemde her ne kadar ilmi ve felsefi çalışmaların yoğunlaştığı ve tercüme faaliyetlerinin arttığı görülse de; vahyin inanç ilkesi olmaktan ziyade hukuk normu olarak anlaşıldığı, siyasetin ve

¹ Stoacılar göre; alemde hiçbir şey tesadüfen meydana gelmez, her şey bir zorunluluk sonucu oluşur. Ancak bu zorunluluk, ağacın meyve vermesi gibi ya da ekilen tohumun ürün vermesi gibi içsel bir zorunluluktur, öze aittir ve organik bir zorunluluktur. Evrende bulunan her nesnenin makul bir amacı vardır ve yaratılıştaki amacına uygun hareket eder. Yani aleme ilahi bir irade hükmetmektedir ve her şey onun idaresi altındadır (Sunar, 2004: 8).

dinin birbirinin alanına dahil olduğu, siyaset felsefesinin düşünce alanının şeriat ile sınırlandırıldığı, siyasetin teolojik kaynaklardan ele alındığı bir sistemin egemen olduğu, sosyo-kültürel bir ortam oluşmuştur. Bu durumda dinin ve siyasetin rasyonel temellendirilmesi felsefe için kaçınılmaz bir görevdir. Dolayısıyla Farabî'nin felsefi sistemini inşa ederken dini sembollere, vahye ve peygambere, değinmesi hem yaşadığı toplumda felsefeyi meşrulaştırma amacı taşır hem de siyasal olguyu kavrama ve sorgulama amacının sonucudur (Çilingir, 2009: 44).

Farabî ilk önce Tanrı'yı açıklayarak işe başlar. Tanrı'yı ve onun iradesini kainatın merkezine koyarak Tanrı merkezci bir sistem geliştirmiştir. Bu anlamda Farabî'nin Yeni Platoncu görüşleri ortaya çıkmaktadır. Zira metafizik, psikolojik ve siyasal düşüncelerinde mistik eğilimlere ağırlıklı olarak yer verilmiştir (Hammond, 2001: 7). Tanrı, Farabî'ye göre "gerçeğin zirvesinde olan ve var oluşu için başka hiç bir şeye muhtaç olmayan" varlıktır. Hakiki ve sınırsızdır. Tanrı'nın var oluşu başka varlıklarda olduğu gibi, özüne katılmış değildir. Var oluşu ve özü aynıdır. Tanrı zorunlu bir varlıktır fakat tanımlanamaz. Tanrı kendini sonsuzda sonsuz varlık yaratır. Çünkü o birdir ve birden yalnız bir çıkar (Hülâgü, 1999: 31). Tanrı kendisine sadece akıl, sadece bilgi ve sadece hakikat olarak işaret edilmesi mümkün olan ana tözdür. Tanrı aynı zamanda kendi kendisini düşünür ve Tanrı'nın düşünmesi sonucu evren ortaya çıkar. Dolayısıyla Tanrı, evrenin kendisinden zorunlu olarak taşıdığı varlığın kaynağıdır. Farabî'nin geliştirdiği bu Tanrı anlayışı Yunan felsefe dünyasında var olan farklı felsefi Tanrı konsepsiyonlarını bir sentez içinde eritmek istediğinin göstergesidir. Aristoteles'in Tanrı anlayışı da Farabî'nin Tanrı anlayışı gibi "kendi kendisini düşünen bir akıl olarak Tanrı" fikrine dayanır (Arslan, 2004: 13). Yani Aristoteles'i düşüncesinde olduğu gibi, Farabi'nin düşüncesinde Tanrı tüm evrende olup biten olayların içinde var olan bir gerçekliktir. Olan bitenin bilgisi ve oluşması ilahi iradenin bir yansımasıdır.

2.Siyaset ve Mutluluk

Mutluluk her insan için arzulan bir amaçtır ve mutluluğa kendi çabası ile yönelen her insan yetkinliğe (kemale) ulaşmıştır. İnsan bir yetkinliğe ya da bir amaca ancak “iyi” olduğu zaman arzu duyar. Arzulan bir şey olduğuna için mutluluk, tercih edilen iyi şeylerden bir tanesidir. Mutluluk; insanın yöneldiği her amacın en yetkini, iyi şeyler arasında en iyi olanı ve tercih edilenler arasında en çok tercih edilenidir. O halde mutluluk üst bir kavramdır (Özcan, 2005: 159). Mutluluk, insanî yetkinliğin en üst seviyesinde yani kemale ulaşılan bir evrede ortaya çıkması gerekir. Dolayısıyla yetkinliğe erişilememiş bir halde iken topluluk içinde kendiliğinden ortaya çıkması beklenemez. Mutluluk, bir çabanın ürünüdür. Mutluluk, bilinçli bir tercihtir ve bunun için mutluluğa ulaştıracak bir hayat tarzına sahip olunması gereken bir amaçtır. Seçkin kişiler tarafından bireysel olarak ulaşılabilir bir durum olan mutluluk geniş kitlelerde ancak faziletli bir toplumla ulaşılabilir amaçtır (Yıldırım, 2018: 103).

Mutluluğu araştıran ilim ise siyasettir (Fârâbî, 2002: 264). Siyaset faziletli şehirde uygulanan en yüksek sanattır ve mutluluğun elde edilme yollarını öğretir. Ancak bu sanat sayesinde gerçek mutlulukla, mutluluk sanılan şey; kötü ile iyi, çirkin ile güzel, fazilet ile fâziletsizlik birbirinden ayrılabilir (Aydın, 2017: 16-17). Farabî'nin düşüncesinde siyaset, yalnızca devletin işleyişini düzenleyen idari işlere gönderme yapan bir anlama sahip değildir. Farabî'nin düşüncesinde siyasetin metafizik bir boyutu vardır. Siyasetin metafizik boyutunun olması; siyasetin salt pratiğe yönelik ilim olmayıp aynı zamanda teorik bir boyuta da sahip olmasından kaynaklıdır. Siyaset genel anlamıyla “yönetmek-idare etmek” anlamında kullanıldığında, ilahî iradeyi de içine almaktadır (Yıldırım, 2018: 103-104). Yani siyaset kavramının içinde yönetme eylemi vardır ve bu tüm kainatın yönetilmesini içeren bir anlamdadır. Tüm kainatın idaresi ve yönetimi de Tanrı'nın iradesi altında olduğuna göre siyaseti ilahî olandan ayrı düşünmek mümkün değildir. Farabî 'ye göre siyaset ilminin görevi, nesnelere ve varlıkların mertebelerinin durumunu bildirmektir. Bu durumda siyaset ilmi, kainatı en alttaki varlıktan itibaren tam yetkin olan varlığa kadar, basamak basamak ele

almaktadır (Bayraklı, 1983: 19). Siyaset ilminden maksat, mutluluk olduğuna göre, gerçek mutluluk; ancak ilahî kanunları bilmekle mümkün olduğundan, siyaseti, ilahî olandan ayırmak mümkün değildir (Hülâgü, 1999: 45).

O halde siyaset; hem dünya mutluluğu hem de ahret mutluluğu için yapılması gereken eylemlerdir. Siyaset ilmi, amacı olan mutluluğu elde etmek için faziletli hayatın ve medeni yaşamın uygulamaya geçirilme ilmidir (Oktay, 2019: 978). Diğer taraftan siyaset bir denge ilmidir. İnsanın ulaşmak zorunda olduğu olgunluğun ne olduğu ve nasıl ulaşılabileceğini ve ulaşmak için gerekli olan vasıtaları elde etmede yaralı şeylerin neler olduğunu, olgunluğa ulaşmada yola çıkan engellerin neler olduğunu her birinin neden ve niçin bulunduğunu bildiren ve ayırt eden bir ilimdir (Ulutan, 2000: 115).

Siyaset ilminin amaç ve yönetim olmak üzere iki bölümü vardır:1) gerçek mutluluğu ve gerçek olmayan ama gerçek sanılan mutluluğu tanımlamak; şehirlerde bulunana eylemlerin, davranışların, ahlakın, huyların sayımını içeren ve bunların faziletli olanlarını faziletli olmayanlardan ayırmak. Bu bölüm yani birinci bölüm siyaset ilminin amacıdır. 2) Faziletli eylem ve davranışların şehre ve topluma adapte edilmesini ve şehir halkı içinde faziletli olan hasletlerin yerleşmesini ve korunmasını sağlayan eylemlerin tanımlanmasını yapmak. Siyaset ilminin ikinci bölümü siyaset ilminin yönetim kısmını içerir (Fârâbî, 2002: 268-269).

O halde Farabî'ye göre; siyaset ilminin ilk kısmı olan amaç kısmına bakılınca; siyaset ilminin temel amacı mutluluktur ve siyaset ilmi mutluluğun peşindedir. Yani gerçek mutluluk siyaset ilminin amacıdır. Siyaset ilmine göre; gerçek mutluluk ve gerçek olduğu düşünülen ama gerçek olmayan mutluluk vardır. Gerçek mutluluk özünden dolayı arzu edilen bir şey olup, başka bir mutluluğa gitmek için arzu edilen mutluluk değildir. Sözü edilen mutluluk sadece bu dünyada değil diğer dünyada da ulaşılan “en yüksek mutluluk”tur. Zenginlik, şeref, hazlar ve insanın yüceltilmesi gibi şeyler çoğunluk tarafından iyilik olarak görülen, bu dünyada arzu edilen şeylerdir ve gerçek mutluluk olmayıp sadece bir yanılsamadır, bunlara sahip olmak gerçek

mutluluk değildir sadece mutluluk zannedilir (Fârâbî, 2002: 264). Siyaset ilminin ikinci kısmı yönetim ilmi ile ilgilidir. Bu nedenle siyasetin önemli konularından biri de yöneticilik mesleğidir (Ulutan, 2000: 116). Farabî'ye göre insanın gerçek amacı; ilahî iradeyi, ilahî prensipleri bilmek ve akıl alemine ulaşmaktır. Bu aleme ulaşan kimse, gerçek mutluluğa erişir. Ancak kimi insan mutluluğun ne olduğunu tek başına bilemeyeceği gibi mutluluğa erişme konusunda ne yapılması gerektiğinin bilgisine de ulaşamaz. Bu amaca ulaşmak için bir rehber, bir yol gösterene ihtiyaç vardır (Olguner, 1993: 109-110). Farabî'ye göre siyaset ilmi insanların, toplumlarda faziletli bir hayata kavuşmak için yöneticilerin hangi üstün özelliklere sahip olması gerektiğini, toplumlarını nasıl yönetmeleri gerektiğini, kanun ve düzen koyarken nelere dikkat etmeleri gerektiğini izah eder (Ulutan, 2000: 116). Toplumunu fazilete ulaştıracak yöneticinin ortaya çıkması ve daha sonra ki süreçte faziletli yöneticilerin tespit edilmesinde izlenecek yol ve yöntemlerin tespit edilmesinde siyaset ilminden faydalanılır.

2.1.Toplum ve Mutluluk

Farabî'ye göre insan toplum içinde yaşamak zorundadır. İnsan tek başına varlığını devam ettirme ve kendi ihtiyacını tek başına karşılayabilme yeteneğinden yoksun ve diğer insanlara muhtaçtır. İnsan, varlığını devam ettirebileceği ve ihtiyaçlarını karşılayabileceği, yardım alabileceği, yardımlaşabileceği bir topluluğa ihtiyaç duyar. Toplumda ihtiyaçların giderilmesi için herkesin bir işin ucundan tutması gerekir ki bu da iş bölümünü beraberinde getirir. Toplumda ortaya çıkan iş bölümü ile insanlar hem kendi ihtiyaçlarını hem de diğer insanların ihtiyaçlarını karşılarlar. Böylece toplumda yer alan her insanın ihtiyacı giderilir. O halde insan tabiatı gereği sosyal bir varlıktır ve toplum halinde yaşamaya muhtaçtır (Oktay, 2019: 978). Toplumdaki herkes muhtaç bir yaratılışa sahip olduğundan herkes herkese ihtiyaç duymakta ve yardımlaşma gereği hissetmektedir (Fârâbî, 2004: 89). Toplum, insanın varlığını devam ettirmesine ve ihtiyaçlarını karşılamasına imkan veren bir oluşum olmasının yanında insanın asıl var oluş nedeni olan en üst mutluluğu elde etmesine de imkan vermektedir (Oktay, 2019: 978). Toplumda yer alan herkesin yaptığı katkılar neticesinde mutluluğa erişmek

için ihtiyaç duyulan şeyler sağlanmış olur (Fârâbî, 2004: 89-90). Öyleyse insan mutluluğa ulaşmak için diğer insanlara muhtaçtır ve mutluluk için insanların bir arada olması ve birlikte yaşam inşa etmesi gerekir.

İnsanların karşılıklı şekilde yardımlaşarak giderecekleri ihtiyaçları ve mutluluğu elde etme üzere yaratılmış olan fitratları, insanları toplum içinde yaşamayı mecbur kılmıştır. Toplum iradî bir bütündür. Toplum ilahî bütünlüğe bağlı bir sosyal alemde, sosyal alemin ilkelerine uygun şekilde yer almaktadır (Hülâgü, 1999: 45). Farabî toplumu canlı bir organizmaya benzetmiştir. Nasıl ki canlı bir organizma yaşamını sürdürebilmek için parçalarının bir arada olmasına ve ahenkli bir şekilde çalışmasına ihtiyaç duyuyorsa; toplum da insanların aralarında iş bölümü yapmasıyla, her parçanın yapılan iş bölümüne uymasıyla ve kendisine düşen görevi yerine getirmesiyle varlığını devam ettirir (Olguner, 1993: 105-106). Toplum canlı bir organizmadır ve toplumu meydana getiren insanlar hem kendileri için hem de toplum için iş birliği içinde çalışmaya muhtaçtır. Ama toplum içinde yaşamak ve iş bölümü yapmak Farabî için nihai bir amaç değildir. Bir arada olma ve işbölümüne dayalı toplumda ortaya çıkan ahenk-uyum ve toplumun sahip olduğu erdemler en sonunda ulaşılabilecek mutluluk için bir araçtır (Oktay, 2019: 978). Farabî'ye göre insan iyiliğe ve kötülüğe aynı ölçüde yatkın olarak doğar. Eğitim ve alışkanlıklar ahlakın hangi yöne doğru gideceğini belirler. Eğitim ile iyiliğe yatkın hale gelen insan, amaç olarak mutluluğu elde etmek için çabalar. Mutlu olmak isteyen insanda; iradeli ve bile isteye gösterdiği davranışlarının altında iyi olanı ve mükemmel olanı kendine amaç edinmesi ve bu amaç için hareket etme gayesine sahip olması gerekir (Kaya, 1995: 153). Toplum halinde olma durumu insanın yaratılışında var olan iyinin ya da kötünün ortaya çıkmasına vesile olur.

Öyleyse insanın amacı bellidir ve apaçık görülmektedir; insanın dünyaya gelişinin, toplum halinde yaşayışının ve var oluşunun sebebi mutluluktur. Bu durumda insan davranışlarının tamamı mutluluğu elde etmeye yönelik olacak ve bütün çaba bunu gerçekleştirme yolunda olacaktır. İnsan tabiatına verilmiş olan “irade ve seçme gücü-ihtiyar” ile mutluluğa ulaşacaktır. İnsan ihtiyaçlarının karşılandığı noktaya doğru ruhen bir yönelme

eğilimindedir ve bu iradedir. Fakat insanda kendi iradesine “dur” diyecek ve gerekli olursa iradesini başka yöne çevirecek bir üst meleke vardır ve buna “seçme gücü-ihiyar” denir. Bu güç ile insan gerekli olursa davranışlarını düzeltir ya da sınırlar. İnsan yaptığı seçimle (ihiyarla) davranışlarına iyi ya da kötü değer kazandıracaktır. İnsan aklı bulunduğu her seviyede, içinde bulunduğu şartlara ve seviyeye uygun hükümler verir, verdiği hükme uygun olarak seçim yapar. Yaptığı seçim itibariyle insan tespit ettiği amaca ulaşmak için bir yol çizer ve davranışlarda bulunur. Eğer, tespit edilen amaç, “gerçek amaç” ve bu amaca ulaşabilmek için tercih edilen yol “doğru ve faziletli yol” ise yapılan tüm davranışlar iyi ve faziletlidir. Fakat amaç gerçek değilse ve “gerçek olduğu zannedilen bir amaç” ise ya da amaç gerçek olsa bile “yol ve vasıtalar” iyi değilse bütün davranışlar kötü olacaktır. Yani amaç ve yol mutluluğa götürücü ya da engelleyici olacaktır (Olguner, 1993: 99-101). İnsanların toplu halde yaşamaya muhtaç olduklarından hareketle; içinde yaşanılan toplum, yani mutluluğa giden yol hayati önem taşımaktadır.

2.2.Şehirler ve Mutluluk

Farabî'ye göre toplum, iradî bir bütün olmakla birlikte her toplum sahip olduğu değerler bakımından birbirinin aynı değildir. Bazı toplumlar insanları mutluluğa ulaştıracak faziletlere sahipken bazı toplumlar insanları mutluluğa götürecektir. Faziletlerin oluşmasına imkan tanımayacak türdendir. İnsanları mutluluğa götürecektir. Faziletlere sahip toplumlar “yetkin toplumlar” iken faziletlere sahip olmayan toplumlar ise “yetkin olmayan toplumlar”dır. Yetkin toplumlar Farabî'ye göre büyük-orta-küçük olmak üzere üçe ayrılır. Büyük toplum, dünyanın yaşanabilir alanlarındaki milletlerin bir arada bulunması ile oluşur. Orta toplum, yaşanabilir dünyanın bir bölümünde tek bir milletin bir arada bulunması ile oluşur. Küçük toplum, bir milletin oturduğu topraklar üzerinde tek bir şehir halkının bir arada bulunması ile oluşur (Fârâbî, 2004: 90). Şehirler, küçük toplumların birleşmesiyle meydana gelir. Ev topluluğu bir sokağı meydana getirir. Sokak topluluğu, mahalle topluluğunu meydana getirir, mahalle topluluğu da şehir topluluğunu oluşturur. Yani hem mahalle topluluğu hem de köy topluluğu şehir topluluğunu meydana getirir (Farabî, 2017: 81). Farabî'ye göre toplum için en

iyi ölçek şehirlerdir. İnsan iyiliğe ve mükemmelliğe ilk önce şehirlerde ulaşabilir (Fârâbî, 2004: 90). Köyler, mahalleler, sokak ve evlerdeki topluluklar eksik topluluklardır (Farabî, 2017: 82). Şehir yerleşiminin dışında kalan küçük yerleşim yerleri içerdiği üye sayısının azlığından dolayı iş bölümü ve yardımlaşma için gerekli karmaşık ilişkilerin oluşmasına imkan vermemektedir ve bu toplumlar insanın kemâle ermesine ve mutluluğa ulaşmasında eksik kalmaktadır (Oktay, 2019: 979).

Fakat gerçek mutluluk için nüfusu çok olduğu, iş bölümü ve yardımlaşmanın toplumsal yapıya hakim olduğu bir yerleşim yerinin var olması yeterli değildir. Şehir ilk aşamada mutluluğu elde edebilecek bir alan olarak görülmekle birlikte her şehirde insan amacına ulaşamaz. İyilik ve kötülük bir seçenek ve iradenin ürünü olduklarından dolayı her şehirde mutlak olarak mutluluğu elde etmek mümkün değildir. Çünkü kötü olan amaçların elde edilmesi için insanların birbirine yardım ettikleri şehirler de vardır (Fârâbî, 2004: 90). Bunun yanında insanların gerçek mutluluğa erişmek için birbirine yardım ettikleri şehirler de vardır. O halde şehirler; gerçek mutluluğa erişilmeyen “faziletli olmayan şehirler” ve gerçek mutluluğa erişilen “faziletli şehirler” olarak ikiye ayrılmaktadır.

Faziletsiz şehirlerin genel karakteristik özelliği “gerçek olmayan fakat gerçek sanılan amaçlara” sahip olmalarıdır. Faziletsiz şehirlerin amaçları; bedene ait olan zevk (yeme-içme) ve şan-şöhret gibi alanları kapsar. Bu tür amaçlara ulaşmak sadece bir zümrenin ya da soyun hedefi olabilir ve amaçlarına ulaşmak için toplumun tamamını oluşturmayan bir zümre ya da soy diğerleri üzerinde baskı ve şiddet uygulayıp kuvvet göstereceklerdir. Amaçlarını elde etmek için gerçekleştirilen her fiil, onlar için en iyi fiil halini alacaktır. Böylece şehirler hedef alınan amaca uygun karaktere bürünürler ve öylece isimlendirilirler (Olguner, 1993: 108).

Faziletli olmayan şehirlerin ilki, cahil şehirdir. Cahil şehirde halk mutluluğu bilmez, mutluluktan haberdar değildir. Mutluluk konusunda bilgi verilse bile bu bilgiyi anlamazlar ve inanmazlar. Cahil şehirde yaşayanlar için mutluluk; beden sağlığı, zenginlik, arzuların peşinde serbestçe koşabilme, saygı-

İtibar görme ve şehvanî zevklerdir. Cahil şehirde hastalık, yoksulluk, zevklerden mahrum kalma, arzuların peşinden koşamamak saygı ve itibar görememek kötülük olarak değerlendirilir (Fârâbî, 2004: 99). Cahil şehir kendi içinde başka şehirlere ayrılır. Zaruret şehri; insanların zaruri olan yiyecek, içecek, barınma ve üreme ile yetindiği ve bu amaca ulaşmak için birbirleriyle yardımlaştığı şehirdir. Zenginlik şehri; insanların servet ve zenginlik elde etmek için birbiriyle yardımlaştığı şehirleridir, bu şehrin insanları zenginliği biricik amaç olarak görürler. Bayağlık ve düşkünlük şehri; halkın amacı yiyecek, içecek, duyular ve tahayyülle ilgili şeylerden zevk almak, eğlence ve oyun peşinde koşmaktır. Şeref şehri; halkının diğer milletler arasında ün ve şeref kazanması için ve itibar görmek amacıyla birbirleriyle yardımlaşan insanların olduğu şehirdir. Güç, kuvvet şehri; bu şehirde yaşayanların gayesi başkalarına hükmetmek ve hakimiyetten alacakları zevkin peşine düşmektir. Demokratik şehir; bu şehir halkının amacı isteklerine gem vurulmaksızın kendi isteklerini serbestçe yapmaktır (Fârâbî, 2004: 99-100).

Faziletli olmayan ikinci şehir, bozuk şehirdir. Bozuk şehirdeki fikirler faziletli şehirdeki fikirlerle aynıdır. Bu şehirde insanlar, mutluluğu, aziz ve yüce Tanrı'yı, kutsal varlıkları ve faziletli şehrin insanları tarafından bilinmesi gerekenleri bilirler. Ama bu şehrin insanların fiilleri cahil şehrin insanların fiilleriyle aynıdır (Fârâbî, 2004: 100). Faziletli olmayan üçüncü şehir, karakteri değişmiş şehirdir. Karakteri değişmiş şehir, fikirleri ve fiilleri bakımından önceden faziletli şehrin aynısı olan, ancak artık değişmiş bulunan farklı fikir ve fiillere sahip olan şehirdir (Fârâbî, 2004: 100). Faziletli olmayan dördüncü şehir, doğru yolu bulamamış, yanlış görüş içinde olan şehirdir. Bu şehir, dünya hayatından sonraki hayatta mutluluğu amaçlayan yanlış ve faydasız görüşlere sahip olan şehirdir. Yöneticisi öyle olmadığı halde kendisine vahiy indirdiğini iddia eder. Bu iddiasını desteklemek için yalan söylemekten ve halkını kandırmaktan çekinmez (Fârâbî, 2004: 100).

Faziletli olmayan şehirlerin aksine insanların gerçek anlamda mutluluğu elde etmek için birbirine yardım etmeyi istedikleri şehirler vardır. Farabî bu şehirlere “faziletli şehirler” der (Fârâbî, 2004: 90). Farabî faziletli şehirleri tıpkı toplum

tanımında olduğu gibi canlı bir organizmaya, sağlıklı bir bedene benzetir. Nasıl ki organlar canlı bir beden varlığını tam kılmak ve devam ettirmek için birlikte uyum içinde çalışırsa faziletli şehirlerdeki insanlar da böyledir. Organlar nasıl ki yaratılış gayesi bakımından birbirinden üstün konumda ise şehirde yaşayan insanlar arasında da bir amir vardır ve amirin etrafından başlayarak etrafına doğru sıralanan mertebe silsilesi vardır. Faziletli şehirlerde bir düzen vardır. En üstten en alta kadar sistemli ve düzenli işleyiş ve yönetim vardır. İnsanların şehrin hangi kısımlarında yer alacağını belirleyen şey; tabii yaratılıştan kaynaklanan özellikler değil, sanatlarla ve benzeri uğraşlarla kazanmış oldukları melekelerdir. Toplum tıpkı canlı bir bedene benzetilmektedir fakat beden organlarındaki tabii yaratılıştan farklı olarak, insanlar şehirlerde iradeleri ve eğitimleri ile buldukları konumu elde eder (Fârâbî, 2004: 91-92). Vücudun tüm parçaları gibi toplumundaki her kısım da birbiriyle bağlantılı ve önemlidir. Yapılan işin önem ve mahiyeti toplumda sıralamayı belirlemektedir. Alt sıralarda yer alan kesimler için yaptıkları işin önemli olmaması ya da kolay olması söz konusudur, o nedenle alt sıralarda yer alırlar (Fârâbî, 2004: 93). Yani kişinin toplumun hangi kısmında yer alacağını belirleyen yaptığı iştir. Yaptığı işi belirleyen de kişinin iradesi ve eğitimidir. Kişi eğitimi ve becerisi ölçüsünde toplumda önemli bir konumu işgal etme gücüne sahip olabilir. Kişi yaptığı iş ve işgal ettiği konumla birlikte toplum içinde mutluluğa erişmek için çalışır. Faziletli şehirde kişinin mutluluğu ile toplumun mutluluğu birleşir. Faziletli şehirlerde sadece dünyevî mutluluk değil, uhrevî mutluluk da elde edilir. Mutluluk idare edeni de idare edileni de içine alan sosyal bir başarıdır. Faziletli şehirlerde insanların bir araya gelmesinin nedeni de bu sosyal başarının elde edilme isteğidir (Aydın, 2017: 18-19).

2.3.Yönetici ve Mutluluk

Farabîye göre faziletli şehirde mutluluk, faziletli başkan olmadan ulaşılabilecek bir hedef değildir. Faziletli şehrin faziletlerini öncelikle şehrin başkanında aramak gerekir. Şehrin yöneticisi iyi olduğu ölçüde şehirde yaşayan toplum da iyi olacaktır. Faziletli yöneticinin faziletli milleti olur (Bayraklı, 1983: 109). Faziletli şehirler, baştan aşağı faziletli kişilerle doludur. Hepsinin ortak

amacı gerçek mutluluğu elde etmektir. Nasıl halkta bu feraset varsa halkı yönetecek kişide de gerçek mutluluğa erişme arzusu vardır. Farabî'ye göre faziletli yönetim tektir; bu faziletli yönetim, toplumların ve insanların hayatlarını huzurlu ve faziletli kılmaya hizmet eder (Ulutan, 2000: 115). Faziletli yönetimin; “ilk yönetim ve ilk yönetime bağlı olan yönetim” olmak üzere iki türü vardır. İlk yönetim; şehirde ya da şehirden büyük yerleşim yerlerinde öncelikle daha önce orada bulunmayan faziletli davranışları ve faziletli melekeleri yerleştiren ve orada yaşayanları cahil davranışlardan kurtararak faziletli davranışlara yönelten yönetimdir. Bu yönetimi yerine getiren ilk kişi ilk başkandır (Fârâbî, 2002: 266-267).

Başkanlık diğer meslekler gibi bir meslektir ve bir sanattır. Belirli bir kabiliyet ve önemli özellikler istendiğinden, yaratılış olarak buna müsait olmalıdır. Ayrıca ilahî bir eğitimle (vahiy) ile mevcut durum desteklenir (Hülâgü, 1999: 55). Siyaseti iyi yapan yönetici iki şekilde ortaya çıkar. Ya o kişi yaratılışı bakımından yöneticiliğe eğimli olmalıdır ya da yöneticilikle ilgili iradi meleke ve tutumu eğitim ile kazanmıştır. Öyleyse her insan yönetici olamaz. Kimi insan doğası gereği hizmet etmek için uygundur, kimisi de yönetmek için uygundur. Toplumda bir kesim yönetici iken diğer kesim yönetilenlerden oluşur. Faziletli siyasette ilk yönetici kimsenin yönetiminde bulunmamıştır. Bu insanın başkasının hükmü ve yönetimi altına girmesi mümkün değildir. O kişi mükemmelliğe ulaşmıştır (Fârâbî, 2004: 94). Bu insan insanlığın en üst mertebesinde ve mutluluğun en üst derecesindedir. Kendisiyle mutluluğun elde edilebileceği her fiile vakıf olan bir insandır. Bu insan diğer insanları mutluluğa yöneltir, sevk eder. Kısacası diğerleri üstünde tesirlidir. İşte bu kişi kendisinin üstünde başka kimsenin hükmünün bulunmadığı hakim kişidir. O imamdır, faziletli şehrin birinci başkandır, faziletli milletin hükümdarıdır (Fârâbî, 2004: 96).

İnsanın gerçek amacı; ilahî iradeyi, ilahî prensipleri bilmek ve akıl alemine ulaşmaktır, bu aleme ulaşan kimse, gerçek mutluluğa erişir. Fakat her insan tek başına mutluluğun ne olduğunu ve bu konuda neler yapılması gerektiğini tek başına bilemez. Bu amaca ulaşmak için bir rehber bir yol gösterene

İhtiyaç vardır (Olguner, 1993: 109-110). Bu yol gösteren kişi yine insanlar arasından birisidir. Mutluluğa götürecektir kişi aynı zamanda şehrin yol göstericisi ve ilk yöneticisidir. Farabî için yöneticilik mesleğinin belirleyicisi olan şey eğitimidir. Yönetici ile yönetenleri ayıran unsur budur. Meslek açısından insanların farklılaşmasında eğitimin payı büyüktür. İnsanların sahip olduğu yetenek ve kabiliyetlerin gelişiminde eğitimciye ihtiyaç vardır (Bayraklı, 1983: 111). Eğitim hususu, mesleklerin kendi içinde ve meslekler arasında en üstün olan yöneticilik mesleğini tayin eder. Farabî insanlar arasında meslek, sanat ve bilgiler konusunda farklılaşma olacağına dikkat çeker. Mesleğinde her bilgiye ulaşan kişiler, noksan bilgili kişilere göre o meslekte üstün seviyede olacaktır. Öyleyse bilgisi o meslekte fazla olan kişiler diğerlerine göre lider konumunda olacaktır. Bilgiye sahip olan, bilgisini aktarabilen, bilgisi ile irşâd eden, bu işleri yapmaya gücü olmayanın yöneticisi olur (Bayraklı, 1983: 112). O halde ilk başkan gerçek mutluluğa ve fazilete diğer insanlardan daha yakın olan, en yakın olan ve gerçek mutluluğu ve fazileti bilen kişidir. Diğerlerinden daha bilgilidir, diğerlerine bilgisi ile yol gösterip, onları faziletli olan için eğitime kapasitesine sahiptir. İlk yönetici hem bu dünyanın hem de diğer dünyanın bilgisine ulaşan, evrenin ve varlığın ilk nedenini, maddesiz şeyleri, göksel tözleri, insanın var oluşunu, faziletli şehri, ilk yöneticiyi ve vahyin oluşumunu, ruhların ölümden sonraki durumunu yani, mutluluğun mahiyetini kavrayan kişidir. İlahî irade tarafından aydınlanan, ilahî irade ile ilişkisi bulunan bilgi ve mutluluğun içeriğini kavrayan kişinin varlığı ile faziletli şehirlerin varlığı ve sürekliliğini sağlamış olur. Mutluluğun içeriğini kavrayan kişi ilk başkandır (Çilingir, 2009: 67-68). İlk başkan hem dinin hem de şehrin yönetici olması hasebiyle yöneticilik vasfı ilahî iradenin kendisine gönderdiği vahiyle ilgilidir ve faziletli başkan vahiyle belirlenir. Farabî'ye göre ilk yönetici otoritesini Tanrı'dan almaktadır. İlk yöneticinin vahi alabilmesi onun mükemmel olmasıyla ilgilidir. Mükemmel olmasından dolayı asla kendisinin üstünde bir yönetici yoktur, ilk yönetici mükemmelleşmiş/yetkinleşmiş ve kemale ulaşmış bir kişidir (Oktay, 2019: 983). İlk başkan yasayı ve siyaseti iyi bilir. Yani ilk yönetici gerçek mutluluğa erişmek için gerekli olan yasanın ve siyasetin bilgisine erişmiştir. Siyaset, gerçek mutluluğa götüren bir sanattır ve bu amaca ulaşmak için yasalara

İhtiyaç vardır (Yıldırım, 2018: 110). İşte ilk başkan olacak kişinin siyaseti ve felsefeyi bilmesinin sebebi budur. Felsefenin ışığında faziletli şehir için gerekli olan yasaları tespit ve tayin edebilecektir. İlk başkan gelen vahyi yorumlayarak ona göre görüşler ve eylemler belirleyebilir. Öyleyse ilk başkan kanun koyucu bir peygamberdir² (Oktay, 2019: 981). İlk başkanın peygamber olması ilahî olanla irtibat kurması ve vahiy alması için gereklidir (Bayraklı, 1983: 124).

Gerçek mutluluğa ulaşmak insanın asıl hedefidir ve bu mutluluğa ancak siyasi bir organizasyonla ve ilk başkanın koyduğu yasalarla şekillenen bir şehir yapısı içinde ulaşılabilir. İlk başkanın yönetim şekli Tanrısal yönetim şeklinin yeryüzüne uyarlanmasıdır. Farabî yeryüzünde uygulanacak siyaseti göksel siyasetin bir parçası kabul ederek, evrensel uyumun bir parçası haline getirir. O halde evren organik bir bütün ise siyaset de bu bütünlüğün oluşturulmasının ve devamlılığının sağlandığı bir sanat haline dönmektedir (Yıldırım, 2018: 118). İlk başkandan sonra yerine gelen yönetim; ilk yönetime bağlı olan yönetim, eylemlerinde ilk yönetimin izinden giden yönetimdir. Bu tür yönetime başkanlık eden yöneticiye yasaya bağlı başkan; bu yönetime de yasaya bağlı yönetim denir (Fârâbî, 2002: 267).

Farabî'nin siyaset felsefesinde ilk başkanlık döneminde otorite tek kişinin elindedir. İktidarı elinde bulunduran kişiyi diğerlerinden ayıran belli özelliklere sahip olması gerekir (Bayraklı, 1983: 128). İlk başkanın sahip olması gereken on iki özellik vardır. Bu özellikler; organlarının sağlam olması, kendisine anlatılan şeyleri iyi anlaması, güçlü hafızaya sahip olması, kavrama kabiliyetinin yüksek olması, güzel konuşabilmesi, öğrenmeye açık olması, her zaman doğruyu söylemesi, kötü alışkanlıklardan uzak durması, yüksek ruhlu olması, maddiyata önem vermemesi, adaletli olması ve cesur-kararlı olmasıdır (Fârâbî, 2004: 96-97). Farabî ilk başkanın özelliklerini bu şekilde saymıştır. Bu durumda Farabî ilk başkanın

² Farabî'nin faziletli şehrin ilk başkanı “bir olandan” çıkış fikrine dayanmaktadır. Birden bir çıkar. İlk sebep (Tanrı) hiçbir şeye bağlı değildir. Onun üstünde hiçbir varlık ve makam yoktur. İlk yaratılan ise O'na bağlıdır, fakat onda çokluk vardır. Sonrakiler ondan çıkar (Hülâgü, 1999: 54-55).

kim olacağını insanların tespitine değil, yatılışa ve fitrata teslim etmektedir. Farabî'nin düşüncesindeki başkan profili hem İslamî temeli olan kelâm ve fıkhîta hem de Antik Yunan felsefesinde yani Platon'un devlet felsefesinde görmek mümkündür (Bayraklı, 1983: 121). Fakat bu özelliklerin hepsine birden sahip olmayan kişiler ilk başkandan sonra başkan olabilir (Bayraklı, 1983: 128). İlk yöneticiden sonra yerin gelecek olan yöneticinin ilk başkanın taşıdığı on iki özelliğten altı tanesini mutlaka taşıyor olması gereklidir. Bu altı özellik ise; o kişi bir filozof olmalıdır; ilk yöneticinin koyduğu kuralları, yaptığı uygulamaları bilmeli ve onun izinden gitmelidir; öncekilerin koydukları kanunların yetersiz olması durumunda yeni kanun koyma noktasında üstün olmalıdır; toplumla ortaya çıkan yeni bir hadise karşısında eski hüküm bulunmadığı durumda hüküm vermek için akıl yürütme gücüne ve pratik bir zekaya sahip olmalıdır; yapılan kanunlar konusunda halkı aydınlatma üstünlüğüne sahip olmalıdır ve savaştık güce sahip bir bedeninin olması gerekir (Fârâbî, 2004: 98).

Bu özelliklerden hikmete (bilgelige) sahip olan kişi başkan olabilir. Fakat geri kalan diğer özelliklere sahip kişiler de yönetime dahil edilerek faziletli başkanın eksik kalan özellikleri tamamlanmış olur (Bayraklı, 1983: 128-129). Eğer bu altı özellik tek bir kişide bulunmuyorsa ve her bir özellik ayrı ayrı kişilerde bulunuyorsa bu altı kişi bir araya gelerek en üst yönetici kademesini oluştururlar (Fârâbî, 2004: 98). Şehrin yönetimi o halde tek kişinin idaresi altında olmak zorunda değildir. Fakat yönetim kademesinde mutlaka sayılan özellikleri taşıyan kişi veya kişilerin olması gereklidir. İlk başkandan sonra aranacak özelliği on ikiden altıya indirmekle beraber daha aza indirilemez. Altı özellik azalmaz ama şehrin idaresindeki kişi sayısı arttırılabilir (Bayraklı, 1983: 129). O halde ilk başkandan sonra gelen yönetimde otorite tek kişinin elinde olmak zorunda değildir. Altı özelliği taşıyan altı farklı kişinin yönetimde olmasını mümkün gören Farabî felsefeyi yönetim için oldukça gerekli görmektedir. Yani ilk başkandan sonra yönetim için felsefe gereklidir. Felsefe yönetimin bir parçası olmaktan çıkarsa, bütün diğer şartlar mevcut olsa bile faziletli şehir yöneticisiz kalmış olur, bu durumda şehrin yönetimi ile meşgul olan kişi bir yönetim

ehlinden değildir, şehir halkı helak olma tehlikesiyle karşı karşıya kalır (Fârâbî, 2004: 98-99). Diğer taraftan faziletli bir yönetim, şehirlerde faziletli melekeleri ve davranışları yerleştirebilecek, onları koruyabilecek ve cahil davranışların toplumun içine sızmasını engelleyebilecek bütün eylemlerin bilinmesi ile mümkün olur. Faziletli şehirlerin hastalıklı davranışlarla karşılaşma riski her zaman mevcuttur. Nasıl ki tıp mesleği herhangi bir hastalığın insanda ortaya çıkmasını engelleyen bütün eylemlerin bilinmesi ile gerçekleşirse yöneticilik mesleğinin de özü, şehirleri rahatsız edecek davranışların bilinmesi ve bu davranışların engellenmesinin bilinmesiyle gerçekleşir (Fârâbî, 2002: 267).

Farabî'ye göre faziletli başkanların öncülüğünde birleşip faziletli bir dünya haline gelinebilir. Faziletli şehirler insanların birbirine yardım ederek gerçek mutluluğa eriştiği şehirlerdir. İnsanları mutluluğu elde etmek için birbirine yardım ettiği toplum faziletli mükemmel bir toplumdur. Bütün şehirleri birbirine yardım eden bir millet, faziletli, mükemmel bir millettir. Faziletli, mükemmel evrensel bir düzen de ancak içinde bulundurduğu bütün milletlerin mutluluğa erişmek için birbirine yardım ettikleri zaman ortaya çıkar (Fârâbî, 2004: 90). Farabî'ye göre faziletli şehirlerin bir araya gelmesiyle başlayan ve faziletli küresel topluma kadar uzanan bir silsile mevcuttur. Faziletli şehirler, faziletli milletleri, faziletli milletler de faziletli, yetkinlik ve kemalin en yüksek seviyeye ulaştığı evrensel dünya düzenini ortaya çıkarır. Farabî'nin düşüncesindeki faziletli şehir Antik Yunan düşüncesindeki site-şehir devletine benzemez. Farabî için faziletli şehir, faziletli milletin, faziletli millet, faziletli yeryüzü toplumunun bir parçasıdır (Oktay, 2019: 987). Farabî'nin faziletli şehrin yönetimini evrensel dünya düzeninin bir parçası olarak görmesi, onun evren tasavvurunun bir yansımasıdır. Varlık birbiriyle ilişki içindedir ve her olgu bütünü bir parçasıdır. Faziletli şehir, faziletli dünyanın bir parçasıdır.

Sonuç

Bu makalede Farabî'nin içinde bulunduğu toplum yapısı ile toplum ve şehir yönetimi hakkındaki düşüncesi incelenmiştir. Farabî'nin yaşadığı dönemin mevcut toplumsal ve sosyal durumu

onun düşüncelerini etkilemiştir. Tanrı merkezli bir evren fikrinden hareket eden Farabî bütüncül bir evren tasavvurunu geliştirmiştir. Farabî, evrende olan her şeyin bir görevi olduğunu, her şeyin kendine verilen görevi yerine getirdiği, kendi görevini yerine getirirken, diğer bir mekanizmanın işleyişine de yardımcı olduğu ve tesadüfe dayanmadığı fikri üzerinden toplum ve şehir düşüncesini geliştirmiştir. Farabî, özellikle toplumun zorunluluğun bir sonucu olduğu fikrini sistemleştirdikten sonra yetkin ve yetkin olmayan toplumların genel özelliklerini belirtmiş ve en yetkin toplum olarak gördüğü şehirlerin türlerini sıralamıştır. Şehirleri, faziletli şehirler ve faziletli olmayan şehirler olarak ikiye ayırmıştır. Faziletli şehirler, insanı gerçek mutluluğa götüren şehirlerdir. Gerçek mutluluğun bilinebilmesi için siyaset ilmine gerek vardır. Siyaset ilmi hem gerçek mutluluğun ne olduğu hakkında bilgi verir hem de yönetimle ilgili bilgi verir. Gerçek mutluluk bu dünyanın nimetleri ile sınırlı kalmayan bir hadisedir, öyleyse öteki dünyanın da bilgisini bilen, mutluluğa götüren eylem ve yolları gösterecek bir eğitimci gereklidir. Bu eğitimci şehrin insanlarına gerçek mutluluğun bilgisini öğretecek olan ilk başkandır. Farabî'nin yönetici tasavvurunda gerçek mutluluğa ilk başkan ile ulaşır. Farabî'nin düşüncesinde ilk başkan, vahiyle irtibatını koparmayan peygamberdir. Ama bunun ötesinde Farabî'nin üzerinde durduğu mesele ilk başkandan sonra yönetime gelecek olan kişi veya kişilerdir. İlk başkandan sonra gelecek olan yöneticilerin felsefe ilmini iyi bilmesi onların siyaset ilmini de iyi kavramasına vesile olacaktır. Yani siyasetin amaç kısmını ve yönetim kısmını kavramış olacaklardır. İşte Farabî'nin ortaya koyduğu şehir ve yönetici tahayyülünün ardında yeni ortaya çıkan İslam devletlerin yöneticilerinin hangi vasıflara sahip olması gerektiği sorusuna cevap aranmaktadır. Yani İran, Bizans ve Yunan felsefesi ve yönetim geleneğinin hakim olduğu topraklarda yeni bir senteze ulaşılmaktadır ve İslam-Yunan felsefesi sentezlenmektedir. Farabî'nin düşüncesinde faziletli şehirler ve faziletli yöneticiler marifetiyle yeni kurulan İslam devletlerinin faziletli şehirlerle nasıl dünya devleti haline geleceklerine ilişkin bir çözüm arayışı bulmak mümkündür. Hem yeni devletlerin yöneticilerine hem de halkına bir öneri sunan Farabî toplumdaki iki kademenin yani hem yöneticilerin hem de halkın faziletli olması gerektiğini savunmakta ve faziletli olmak

isteyen toplumların kendilerine başkan olmak isteyen kişilerde aramaları gereken özellikleri belirtmektedir. Yönetici için de faziletli bir toplum olmadan faziletli bir başkan olamayacağını ifade etmekte ve her iki kesime de birlikte faziletli olabileceğini ve gerçek mutluluğa her iki kesimin de çabasıyla ulaşılacağını ögütlemektedir.

Kaynakça

- AKMAN, Z. O. (2020). Fârâbî'de Bireysel Mutluluktan Toplumsal Düzene: Özne ve Nesne Olarak Nefsin Onto-Epistemolojisi. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 272-283.
- ARSLAN, A. (2004). *Çevirenin Takdimi Fârâbî Hakkında. Fârâbî içinde, EL-Medinetü'l-Fazıla* (s. 7-28). Ankara: Vadi Yayınları.
- AYDIN, M. S. (2017). *Farabî'nin Düşüncesinde Sa'adet Kavramı. El-Farabî içinde, Es-Siyâsetü'l-Medeniyye veya Mebâdi'ül-Mevcûdât* (s. 13-34). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- BAYRAKLI, B. (1983). *Fârâbî'de Devlet Felsefesi*. İstanbul: Doğuş Yayın Dağıtım.
- ÇİLİNGİR, L. (2009). *Farabî ve İbn Haldun'da Siyaset*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- DEMİREL, D. (2014). Fârâbî'nin İdeal Devleti: Erdemli Şehir. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 358-369.
- FÂRÂBÎ. (2002). Kitâbü'l-Mille. (F. Toktaş, Dü.) *Divan Dergisi*, 247-273.
- FÂRÂBÎ. (2004). *El-Medinetü'l-Fazıla*. Ankara: Vadi Yayınları.
- FARABÎ. (2017). *Es-Siyâsetü'l-Medeniyye veya Mebâdi'ül-Mevcûdât*. (M. S.Aydın, A. Şener, & M. Ayas, Çev.) İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- GÖRKAŞ, İ. (2013). Farabî'nin İnsan Tasavvuru. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 291-305.
- HAMMOND, R. (2001). *Farabî Felsefesi ve Ortaçağ Düşüncesine Etkisi*. (G. Küken, & U. Nutku, Çev.) Bursa: Alfa Yayınları.
- HÜLÂGÜ, O. (1999). *Farabî ve İbn-i Haldun'da Devlet Düşüncesi*. İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- KAYA, M. (1995). Fârâbî. (T. İ. Merkezi, Düzenleyen) 02.07.2022 tarihinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*: <https://islamansiklopedisi.org.tr/Farabi#1> adresinden alındı
- KÜKEN, G. (2001). *Sunuş. R. Hammond içinde, Farabî Felsefesi ve Ortaçağ Düşüncesine Etkisi* (G. Küken, & U. Nutku, Çev., s. IX-XVII). Bursa: Alfa Yayınları.
- OKTAY, A. S. (2019). Fârâbî'nin Felsefesinde Erdemli Medeniyet Teorisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 975-990.
- OLGUNER, F. (1993). *Fârâbî*. İzmir: Akademik Kitabevi.
- ÖZCAN, H. (2005). *Fârâbî'nin İki Eseri Fusûlü'l-Medenî Tenbih Alâ Sebîli's-Sa'ade*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- SUNAR, C. (2004). *İslâmda Felsefe ve Farabî I. İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları*.

Farabî'nin Siyaset Düşüncesindeki Siyaset-Mutluluk-Yönetici Kavramlarının İncelenmesi

- TÜLÜCÜ, S. (2009). Fârâbi Bibliyografyasına Bazı İlaveler. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1-42.
- ULUTAN, B. (2000). *Farabî Felsefesi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- ÜLKEN, H. Z. (1962). İslam Felsefe ve İtikadının Garba Tesiri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1-32.
- YILDIRIM, Ö. A. (2018). Fârâbî Felsefesinde Din, Yasa (Şeriat) ve Yorum. *Dini Araştırmalar*, 99-120.

